

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Є. С. Дурнова
на дисертацію Махаринця Михайла Євгеновича
на тему «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині
в 1939 – 1960-х роках», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність дисертаційної роботи Махаринця Михайла Євгеновича на тему «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право ґрунтується на глибокому аналізі структури і змісту обраної проблеми, наявного стану її наукової розробки, а також визначених цілях і завданнях дослідження. Сьогоднішні потреби у зміні векторів правотворчості зумовлені цілою низкою глобальних викликів, сформованих кризовими явищами як у світовій економіці, так і у політико-правовій сфері. З цими тенденціями корелюються й потреби реформування національної держави та права України. Інваріантність концептуальних підходів до вирішення посталих сьогодні проблем, а також їхня соціальна гострота спонукали до формування широкого та активного інтересу суспільства до різних аспектів соціально-економічного життя держави. Чи не найбільш гострими виявилися дискусії навколо критичного стану праворегулювання в аграрній сфері а, відповідно, й потреби його докорінного оновлення. Разом із тим, необхідно зазначити і на недостатньому ступені усвідомлення громадськістю всієї глибини, нагальності й специфічності проблем, які постали сьогодні у галузі регулювання аграрних відносин, що формує великий запит щодо наукових праць, покликаних висвітлити різні аспекти означеної тематики.

У своєму дослідженні автор переконливо доводить, що весь спектр проблем, який охоплює сукупність питань землеволодіння і землекористування потребує не лише ситуативного юридичного вирішення, але й розуміння

глибинних процесів їхнього формування та еволюції. У цьому ж контексті автором сформульовано тезу щодо необхідності глибокого розуміння й усебічного врахування регіональних особливостей земельних правовідносин, що сягають своїм корінням попередніх етапів генезису вітчизняної державності та правової системи у юридичній практиці. Визначені положення посилюють аргумендованість актуальності теми дисертаційного дослідження й підкреслюють нагальність розробки цілісної концепції підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин з урахуванням специфічних ознак, стану та динаміки реалізації правової політики у цій сфері у різних регіонах України.

Окремим аспектом, який також безпосередньо впливає на обґрунтування ступеня актуальності теми дисертаційного дослідження є місце даної праці в історіографічному полі визначеної проблематики. Враховуючи той факт, що у працях як вітчизняних, так й іноземних істориків права проблематика еволюції правового регулювання земельних відносин на території сучасної України у ХХ ст. вивчена доволі повно, варто наголосити на тому, що опрацювання регіональних особливостей розвитку праворегулювання у цій галузі тільки розпочинається. Дисертаційне дослідження на тему «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» як раз покликане розширити спектр дотеперішніх знань стосовно характеру, змісту а також особливостей еволюції правового регулювання земельних відносин у регіоні, а разом з цим дозволить визначити місце Волині в загальноукраїнських процесах, що мали місце в середині ХХ ст. Також варто вказати і на те, що об'єктивний аналіз окремих питань реалізації та наслідків правового впорядкування земельних відносин сприятиме трансформації правосвідомості сучасного українського суспільства.

Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (385 найменувань на 36 сторінках) і додатків (на дев'яти сторінках). Повний обсяг дисертації

становить 244 сторінки, з них основного тексту – 198 сторінок. В цілому структура дисертації є доцільною і підпорядкована поставленій меті й завданням. Викладення матеріалу дослідження йде у логічній послідовності, що дозволило дисертанту розкрити головні теоретико-методологічні підходи до вивчення поставленої проблеми у її взаємозв'язку та наступності, виділити та охарактеризувати основні періоди підготовки та реалізації аграрних перетворень на території Волині під час її перебування у складі різних держав, а також зробити обґрунтовані висновки.

Роботу виконано відповідно до комплексної теми науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні», державна реєстрація № 0113008189. Тему дисертації затверджено Рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 5 від 30 жовтня 2016 р.) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 99, 2017 р.)

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження підтверджені використаною джерельно-інформаційною базою. Обґрунтованість отриманих результатів спирається на комплекс використаних у процесі наукового пошуку методів. Практична цінність і достовірність результатів дисертаційної роботи досягнуті шляхом поєднання в ході наукового пізнання загально- та спеціальнонаукових методів, властивих правовій науці в цілому, а також історико-правовим дослідженням зокрема.

Точкою відліку, яка формує розуміння необхідної методологічної бази дослідження є визначення об'єкту, предмету а також цілей даної роботи. Об'єкт дослідження був сформульований автором як суспільні відносини, пов'язані із землеволодінням і землекористуванням на Волині в середині – другій половині ХХ ст. Відповідно предметом була визначена еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині у 1939 – 1960-х роках.

Метою роботи є узагальнення та розвиток історико-правових знань про сутність, зміст та особливості правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років. Варто зазначити, що наукова обґрунтованість даних положень не викликає сумнівів.

Забезпечення високої достовірності й наукової обґрунтованості результатів дослідження еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках завдячує використанню дисертантом комплексу дослідницьких підходів та методів. Так, автором було визначено два основних дослідницьких підходи: діяльнісний підхід, який застосовувався переважно у ході історико-правової характеристики діяльності учасників земельних правовідносин, а також суб'єктів владних повноважень, що здійснювали правову регламентацію земельних питань (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); системний підхід, який був використаний в процесі вивчення правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках як складного, багатогранного явища, що охоплює низку елементів і стадій, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну цілісність (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2).

Висока релевантність отриманих результатів дослідження щільно пов'язана із доцільним застосуванням цілої низки наукових методів пізнання. На основі діалектичного методу автор отримав можливість вивчити та провести аналіз еволюції правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках у динаміці її розвитку та взаємодії з іншими суспільними і державно-правовими явищами (підрозділи 2.1, 2.3, 3.3). З діалектичним методом у дослідженні успішно корелюються історичний та історико-правовий методи, які створили можливість з одного боку для відтворення особливостей генезису земельних правовідносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років, а з іншого – розгляду історичних подій та юридичних фактів у їхньому розвитку за різних державно-політичних режимів (розділи 2, 3). Разом із цим варто відмітити, що формулювання у дисертаційному дослідженні тлумачення та інтерпретації нормативно-правових актів, архівних матеріалів, наукових публікацій, монографічних праць та інших джерел стало можливим завдяки

застосуванню герменевтичного методу (підрозділи 1.1, 1.2, 3.3). Широке використання структурного методу дозволило визначити та проаналізувати елементи складу земельних правовідносин у конкретному соціопросторово-часовому континуумі (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Окремо варто звернути увагу на опрацювання автором на основі статистичного методу великих обсягів кількісних показників конфіскації, націоналізації та вилучення землі суб'єктами владних повноважень, що у свою чергу дозволило визначити стан і наслідки правового регулювання земельних відносин на Волині у визначених хронологічних межах (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація є загальнотеоретичним комплексним науковим дослідженням особливостей правового регулювання земельних відносин на Волині у 1939 – 1960-х роках. У результаті проведеного дослідження, з метою виконання поставлених завдань, сформульовано низку нових положень і висновків, науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зазначеної проблематики.

У дисертації, яка є результатом глибокого наукового пошуку, міститься низка висновків і пропозицій, що вирізняються своєю науковою новизною і були вперше сформульовані у цій роботі.

З огляду на те, що проблематика праворегулювання аграрних відносин на теренах сучасної України у світовій та вітчизняній історико-правовій науці представлена достатньо широко, безумовно позитивним аспектом дисертації є вперше проведене комплексне дослідження стану наукової розробки визначеної проблеми, зокрема правового регулювання земельних відносин на Волині під час її перебування під владою різних режимів у період 1921 – 1960-х років. (с. 24 – 48)

Дисертантом вперше сформульовано ряд наукових тез щодо змін у правовому регулюванні земельних відносин, які відбулися у волинських областях УРСР у період 1939 – 1960-х років. Разом із цим було обґрунтовано положення про те, що зміни інституту права власності на землю після

встановлення радянської влади на Волині відбулися на фоні системних масових порушень прав і свобод людини, заперечення основ світової демократичної правової практики і традиції, що призвели до деформації правової ментальності у суспільстві. (с. 102 – 106, 166 – 168)

Варто погодитися із висновками автора щодо сутнісних структурних викривлень, яких зазнала основа правових підвалин аграрних відносин у Західній Україні в період 1939 – 1941 років в результаті трансформацій, проведених комуністичною владою. На основі опрацювання великого обсягу статистичного матеріалу, вперше введеного у науковий обіг, дисертантом було описано процес приведення регіону до загальносоюзних стандартів земельних правовідносин, в ході якого було фактично знищено право приватної власності на землю, яке є одним з наріжних каменів як світової, так і української правової традиції в аграрній сфері. Націоналізація та передача землі в державну власність докорінно змінила правовий статус селян, перетворивши їх з власників землі на користувачів. (с. 91 – 94, 136 – 138)

Сприяючись на великий обсяг архівних джерел, у дисертаційному дослідженні обґрунтовано тезу про те, що малоземельним і безземельним селянам Волині було передано недостатньо конфіскованої у великих землевласників землі для ведення самоокупного господарства. Середні ж господарства через відчуження землі, що виходила поза встановлені радянською владою граничні норми індивідуального землекористування, перетворено в економічно слабкі. Формування таким чином економічної неефективності й збитковості сільськогосподарських підприємств сприяло руйнуванню традиційної правосвідомості селянства та поширення правового нігілізму, який влада намагалася подолати шляхом посилення репресивних заходів. (с. 97 – 101, 107 – 109, 145 – 149)

Дисертантом на прикладі Волині розкрито механізм запровадження радянською владою нових юридичних норм, а також практичних заходів у сфері правового регулювання земельних відносин, які всупереч політичним гаслам, переслідували мету за допомогою суворої регламентації та посилення

державного контролю у сфері земельних відносин, перетворити більшість індивідуальних селянських господарств у колективні. Разом із цим автор обґрунтовує положення про тотальну економічну неефективність та збитковість колективного типу сільськогосподарських підприємств. (с. 141 – 143, 179 – 181)

Також варто погодитися з висновками автора щодо наявності низки відмінностей у правовому регулюванні земельних відносин на Волині порівняно з іншими округами Райхскомісаріату «Україна» у період німецької окупації в ході Другої світової війни, що і сьогодні ще не знайшло свого висвітлення в науковій літературі. Так, на території Райхскомісаріату «Україна» основною формою господарювання на селі в роки німецької окупації було громадське господарство, яке за структурою мало чим відрізнялося від радянських колгоспів. У дослідженні доведено, внаслідок яких причин, а також відповідно до яких нормативно-правових актів на Волині основною формою господарювання залишилось індивідуальне одноосібне земельне користування. (с. 114 – 117, 120 – 122)

Розглянувши аспект новизни наукових положень, які містяться у дисертаційному дослідженні Махаринця М. Є., можна стверджувати, що всі основні положення роботи, проміжні та загальні висновки вирізняються науковою новизною. Автором вирішується низка проблем як теоретичного, так і прикладного характеру, які не отримали свого вирішення у попередніх наукових працях. Розв'язання зазначених вище проблем дозволить визначити допустимі межі їхнього застосування у процесі нормотворчості та правозастосування на сучасному етапі державо- і правотворення в Україні.

Повнота викладення наукових результатів в опублікованих працях здобувача. Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях, зміст і характер яких відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, а також у тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах. Основні результати дослідження знайшли відображення у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, а

також у п'яти тезах доповідей.

В контексті практичного застосування результатів дослідження можна визначити, що вони можуть сприяти реформуванню правових засад земельних відносин у сучасній Україні. Разом з цим результати дисертаційного дослідження можуть бути використаними при забезпеченні формування державної політики у сфері земельних відносин, землеустрою, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства а також у науково-дослідній діяльності й освітньому процесі.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Аналіз дисертаційної роботи Махаринця Михайла Євгеновича на тему «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» показав виконання дослідження на високому науковому рівні. Автором було опрацьовано великий обсяг архівних і нормативних джерел, а також вітчизняної та зарубіжної історіографії, дотичної до визначеної проблематики. Проте, разом із цим, слід відзначити, що робота містить положення і висновки, що викликають зауваження й потребують додаткової аргументації під час публічного захисту. Серед них варто виокремити такі:

По-перше, дисертанту варто звернути увагу на недостатню аргументованість хронологічних меж у деяких підрозділах дисертаційного дослідження. Так, варто звернути увагу на більш ґрунтовну аргументацію верхньої хронологічної межі підрозділу 3.1 і, відповідно, нижньої хронологічної межі підрозділу 3.2. Також, доцільним було б уточнення верхньої хронологічної межі підрозділу 3.3 дослідження. Наведені у роботі аргументи залишають можливості для інваріантного тлумачення зазначених меж.

По-друге, дисертантом недостатньо чітко й однозначно роз'яснено взаємозв'язок підрозділу 2.1. з хронологічними межами роботи. Доцільним вбачається посилити аргументацію щодо антагонізму між моделями правового

регулювання аграрних відносин на Волині у складі Другої Речі Посполитої та радянської України.

По- третє, у частині, в якій автором описується методологічна основа дослідження, недостатньо розкриті аспекти застосування таких методів як структурний (с. 65) та формально-юридичний (с. 66).

По-четверте, важливим моментом є обмеженість коментарів дисертанта в окремих випадках. Захоплюючись дещо надмірним цитуванням, автор не визначає чітко власної позиції з означеного аспекту (с. 78 – 79, 95 – 96, 141 – 143). Разом із цим, потрібно відмітити в деяких випадках і відсутність коментарів взагалі (с. 82, 178).

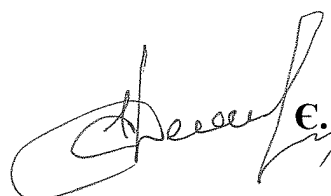
По-п'яте, з точки зору опонента, варто було би приділити значно більше уваги порівняльному аналізу проблематики наукового доробку вітчизняних і закордонних авторів, що суттєво посилює би аналітичну складову представленого дослідження.

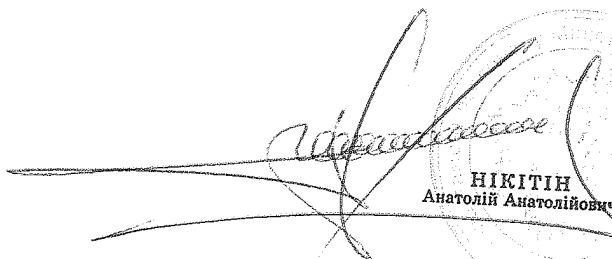

Водночас, наведені зауваження в основному мають дискусійний характер і можуть слугувати підставою для подальшої наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи та не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація повністю відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України кваліфікаційним вимогам. На підставі викладеного можна зробити висновок, що робота Махаринця Михайла Євгеновича на тему «Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 – 1960-х роках» є завершеною і оригінальною науковою працею, в якій отримано нові результати у вигляді комплексу наукових висновків і рекомендацій. В ході проведення дисертаційного дослідження автором було сформульовано й аргументовано наукові положення, які дозволяють розширити історико-правові уявлення щодо трансформації правового регулювання земельних відносин на Волині протягом 1939 – 1960-х років, а також говорити про розробку концепції еволюції праворегулювання аграрних відносин на Волині у зазначений період.

проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167, а його автор – Махаринець Михайло Євгенович – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент
доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника управління
Департаменту персоналу МВС України
_____ 2021 року

 Є. С. Дурнов

НІКІТІН
Анатолій Анатолійович